

המאמר לקוח מתוך החוברת

מיניות וזוגיות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית

יולי 2020

עורכות ראשיות:
ד"ר עדי לוי-ורד,
גב' נגה חן
מכלול - יחידת הערכה
ומחקר, קרן שלום

מיניות וזוגיות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית

חוברת העשרה

שותפי עריכה

• ענת פרנק | מנהלת תוכן - תכניות ייחודיות, שירות
להערכה והכרה, אגף הערכה, הכרה ותכניות, מינהל
מוגבלויות, משרד העבודה, הרווחה והשירותים
החברתיים.

• שרון גנות | מנהלת ידע ומחקר, קרן שלום.

פרטיות ומרחב אישי בחייהם של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית ותפקיד אנשי הצוות

מאת: ליביה דוד

הזכות לפרטיות הינה זכות אוניברסלית וטבעית של כל בני האדם. ככל שהאדם מתבגר, כך הוא זקוק לשמור על פרטיותו בתחומים שונים על מנת להרגיש יחיד ומיוחד בעולם, ולהצליח ליצור קשרים זוגיים. אצל כל בני האדם, פרטיות הינה זכות בסיסית, כמעט אוטומטית, אשר כל נער ונערה ידרשו במהלך תהליך ההתבגרות שלהם. אולם, מושג הפרטיות אינו מובן מאליו כאשר מדובר באדם עם מוגבלות.

פרטיות הינו מונח המתייחס לטווח רחב של מרחבים אישיים, החל מהתחום הפיזי (כמו: הגוף והאיברים הפרטיים, חדר פרטי, חפצים פרטיים) ועד למרחב אישי מופשט יותר (כמו: המחשבות והרגשות האישיים של האדם, מידע פרטי אודותיו וכדומה). כאשר חושבים על פרטיות, יש להתייחס לכל המגוון הזה: לאדם עם מוגבלות הזכות למחשבות פרטיות, לרגשות פרטיים, הזכות למרחב פרטי להתגורר בו, כמו חדר או בית, הזכות לשמור על מידע פרטי אודותיו וכמובן הזכות לפרטיות הגוף. כל זאת כדי להצליח להתקיים כאדם (גוף ונפש) ייחודי ואוטונומי, ליהנות ממיניות או זוגיות, או לייצר עניין אישי לבד. זכות זו מוגנת באמנה בינלאומית של האומות המאוחדות לזכויות אנשים עם מוגבלות, אשר אושרה בארץ בשנת 2012. הזכות לפרטיות מאפשרת לאדם מרחב אישי תחת שליטתו.. כניסה ללא רשות או ללא הסכמה למרחב זה עלולה להחוות כפלישה או חדירה לא נעימה לפרטיותו.

מרחב אישי הינו מושג מורכב, עמום וקשה ללמידה, מאחר ואינו חד-משמעי. למשל, עד כמה קרוב ניתן להתקרב לאדם כך שהוא עדיין ירגיש בנוח. המונח הוא עמום מאחר ו"חוקי המשחק" אינם ברורים: מהו המרחק הרצוי בין שני אנשים המנהלים קשר מסוים ביניהם? המרחק ביניהם תלוי בסוג הקשר ביניהם, בקרבה, במצב, באישיות של כל אחד, בתרבות ובחברה. המרחב הזה, אשר תורם לביטחון של האדם, אינו כתוב ואינו מדובר בדרך כלל, אלא נלמד באופן אוטומטי ע"י חיקוי והתנסות.

לילדים עם מוגבלות יש קשיים בהבנה ובהתנהלות במרחב האישי שלהם. מושג המרחב האישי הינו חשוב ומשמעותי בבגרות. לעיתים, קשיים אלו ממשיכים גם לבגרות, וכמבוגרים הם מתקשים בשמירה על מרחב אישי, ועלולים להימצא בסיכון (לעצמם או לאחרים). זאת מאחר ולא הפנימו את גבולות הגוף והגבולות בכלל. ככלל, אדם אשר לא רכש מיומנויות לפרטיות ואינו יודע לשמור על מרחב אישי, עלול להתנהג בצורה לא-מותאמת, ויתקשה לנהל קשרים ומערכות יחסים מהנות, בריאות ומכבדות.

הסיבות לכך רבות, אך העיקריות שבהן קשורות כנראה לריבוי התמיכות אשר אדם עם מוגבלות זקוק להן, ואשר יוצרות תלות באדם אחר. עזרה זו לעיתים מאופיינת בכניסה ללא רשות למרחב האישי ע"י הורים, בני משפחה אחרים, מטפלים ואנשי צוות שונים, על מנת לעזור ולספק צרכים שונים בסיסיים לאדם עם המוגבלות (למשל: הלבשה, רחצה, אכילה, נידות...). סיבה נוספת קשורה במיעוט הזדמנויות להתנסות במיומנויות הקשורות לפרטיות.

אז מה עושים? כיצד ניתן לעזור לאדם עם מוגבלות, צעיר או מבוגר, להפנים את המרחב האישי שלו, לדרוש מאחרים לכבד אותו, ולא לפלוש למרחבם האישי של אחרים?

גם הלמידה של מושג זה תתבצע כמו מושגים אחרים הקשורים לכישורי חיים ומיומנויות יומיום: בצורה של למידה פורמלית וכן בצורה של למידה לא-פורמלית, שהיא בדרך כלל חזקה ויעילה יותר, מאחר ומתרחשת במציאות, בסיטואציות אמיתיות.

למידה פורמלית של פרטיות:

- ניתן ללמד באופן פורמלי מושג זה באמצעות "תוכנית מעגלים" (הסבר על התוכנית מופיע בעמ' 44) או תוכניות אישיות וקבוצתיות עם מטרות ממוקדות (לעיתים יש צורך בפירוק המטרה למטרות קטנות יותר אשר קל יותר להשיגן). בתוכניות אלה יתקיים הסבר פסיכו-חינוכי אשר יתחיל עם דיון בנושא: "איך זה מרגיש לך אם אדם עומד קרוב אליך מאוד?", "מתי אפשר להיות קרוב מאוד לאדם?" "אילו מרחבים הם פרטיים ואילו ציבוריים?" "מה מותר או אסור לעשות בכל מרחב כזה?". רצוי להדגים מהו המרחב האישי ולהתנסות בכך. למשל, האדם יכול להחזיק חישוק שמקיף את גופו ולעמוד בקרבה לאחר. המרחק המלאכותי שנוצר בניהם הוא המרחק הסביר והנוח. ניתן גם לכתוב סיפורים חברתיים על סיטואציות שונות עם אנשים קרובים יותר או פחות, או באמצעות משחקי תפקידים על מושג הפרטיות.
- על מנת להקנות מיומנויות של פרטיות, יש להתייחס למושג הפרטיות בכל דרך בשגרת יומו של האדם, החל בלמידה של מיומנויות בסיסיות כמו טיפול עצמי (טיפול והיגיינה, מקלחת, לבוש וכו'), ועד ללמידה של מיומנויות מורכבות יותר, כדוגמת שימוש במחשב ובמדיה (כמה אני שומר על הפרטיות שלי וכמה מידע אני מוסר).

למידה שאינה פורמלית של פרטיות:

זו הלמידה הספונטנית, הטבעית, המתרחשת בקשר בין שני אנשים ויותר במצבי יומיום שגורתיים. למידה זו נוצרת כאשר אנשי הצוות ובני המשפחה המלווים את האדם עם המוגבלות מכבדים את המרחב האישי של האדם, מבקשים את רשותו כאשר מעוניינים להתקרב, ומסבירים את הצורך לכך בכל מצב של קשר בסיטואציה שגרתית. למידה זו דורשת מודעות לנושא ורגישות מצד איש הצוות, אשר נדרש לבטא זאת בצורה ברורה לאדם עם המוגבלות ולבקש את אישורו בטרם מתקיימת קירבה או "פלישה" כלשהי למרחב האישי שלו. לדוגמה, יש לבקש אישור ולהסביר לפני כל פעולה אשר מבצעים בגופו (הלבשה, מקלחת וכו'), יש לדפוק בדלת חדרו ולבקש אישור להיכנס, יש לשוחח בפרטיות על מידע אישי של האדם, איתו או עם הגורם הרלוונטי, וזה בלבד.

חשוב לעודד ולחזק בכל עת כאשר האדם שומר או דורש לשמור על מרחבו האישי. כמובן לצד זכות זו שלו, חשוב לעודד ולחזק כאשר האדם שומר ומכבד את הזכות של האחר לשמור על מרחבו האישי.

לעיתים, אנשי צוות מסורים נוהגים לציין כי למרות עבודה מאומצת בתחום, הם נתקלים לעיתים באדם אשר אינו מביע כל רצון לפרטיות ואינו יוזם זאת. נראה כי דווקא במקרים אלו קיים פוטנציאל רב לשינוי, ללמידה ולרכישת מיומנויות הנוגעות לפרטיות - בתנאי שנשקיע בשיחות ולמידה, בהתמדה ובסבלנות, ובהתייחסות מכבדת לפרטיות האדם. השקעה זו כנראה תשתלם לאדם עצמו ולסביבתו.

לסיכום, על מנת להפנים מושג מורכב כמו פרטיות, יש צורך בהתערבות יעילה המשלבת למידה פורמלית ולמידה בלתי-פורמלית, אשר תקנה את המיומנויות הדרושות לשמירה על מרחב אישי.